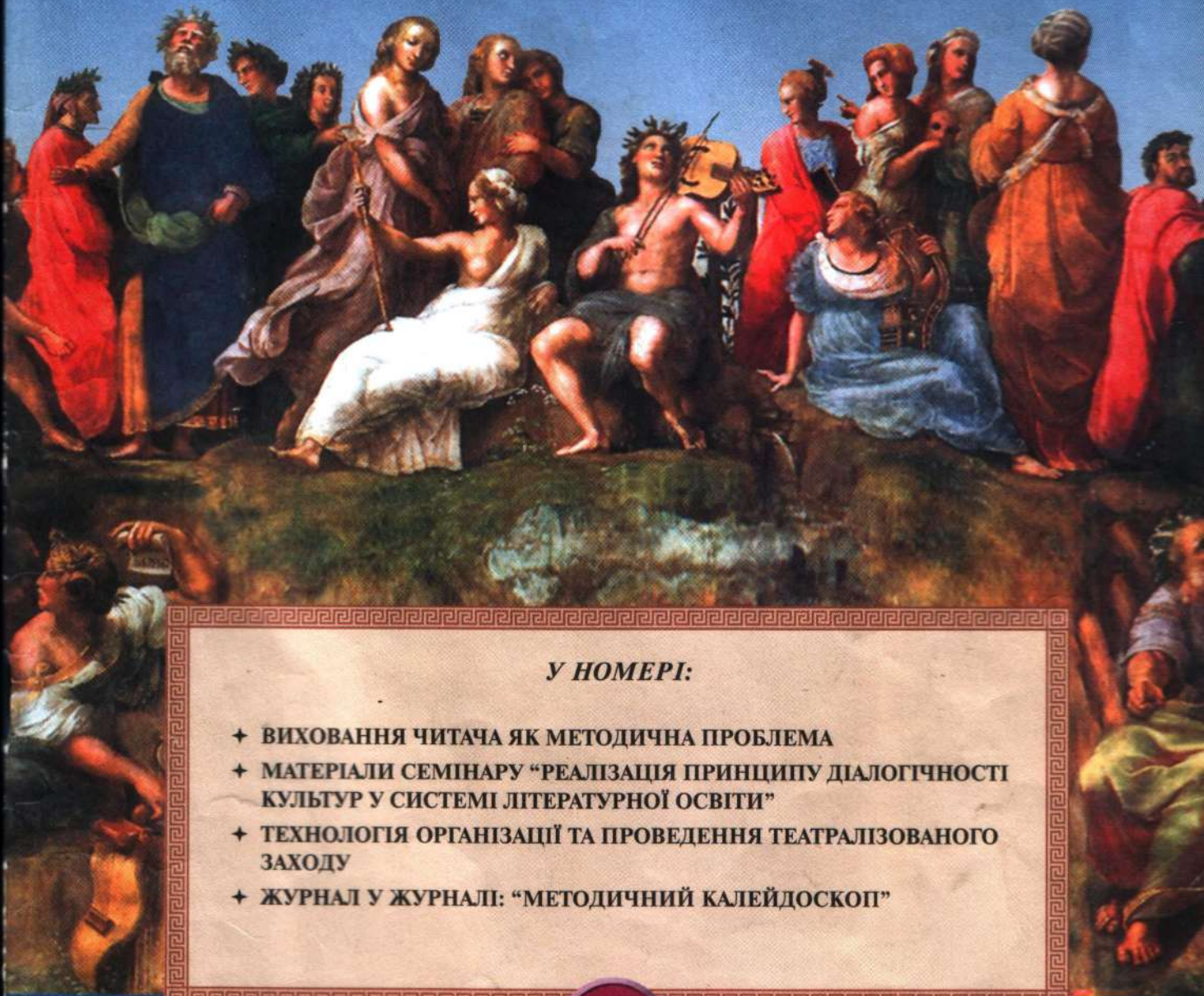


ІНДЕКС 74426

ВСЕСВІТНЯ ЛІТЕРАТУРА

3
2007

В СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ
ЗАКЛАДАХ УКРАЇНИ



У НОМЕРІ:

- ✦ ВИХОВАННЯ ЧИТАЧА ЯК МЕТОДИЧНА ПРОБЛЕМА
- ✦ МАТЕРІАЛИ СЕМІНАРУ “РЕАЛІЗАЦІЯ ПРИНЦИПУ ДІАЛОГІЧНОСТІ КУЛЬТУР У СИСТЕМІ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ”
- ✦ ТЕХНОЛОГІЯ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ ТЕАТРАЛІЗОВАНОГО ЗАХОДУ
- ✦ ЖУРНАЛ У ЖУРНАЛІ: “МЕТОДИЧНИЙ КАЛЕЙДОСКОП”

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ



ВИДАВНИЦТВО “ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА”

обговорюються в процесі читання, не торкаються душі реципієнта, то найвірогідніше результативність уроку літератури буде низькою.

Тож учитель літератури має допомогти учневі зрозуміти, що спілкування з художнім твором збагачує, відкриває нові горизонти, насичує душу емоціями, дає можливість відчувати, як накопичується власний духовний досвід, тобто робить життя молоді людини більш насиченим і яскравим. На нашу думку, застосування літературознавчих концепцій ХХ ст. може допомогти знайти шляхи подолання кризи читання і не втратити *Homo legens* — учня, котрий читає.

Література

1. Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / За ред. М. Зубрицької. 2-е вид., допов. — Л.: Літопис, 2001. — 832 с.

2. Асмус В. Ф. Чтение как труд и творчество // Асмус В. Ф. Вопросы теории и истории эстетики. — М.: Искусство, 1968. — С. 55 — 68.

3. Браво Б., Випшицкая-Браво Е. Судьбы античной литературы. — http://www/gutter.info/bibliotek_buks/literat/index_lit.php.

4. Гайнічеру О. І. Поезія і мистецтво перекладу. — К.: Дніпро, 1990. — 212 с.

5. Зубрицька М. *Homo legens*: читання як соціокультурний феномен. — Львів: Літопис, 2004. — 352 с.

6. Левидов А. М. Автор — образ — читатель / Изд. 2-е доп. — Л.: Изд. ЛГУ, 1983. — 350 с.

7. Лотман Ю. Внутри мыслящих миров. — М.: Языки русской культуры, 1999.

8. Набоков В. В. Лекции по зарубежной литературе — М.: Изд. Независимая газета, 2000. — 512 с.

9. Рікер П. Сам як інший. — К.: Дух і літера, 2002.

10. Шлейермахер Ф. Д. Е. Герменевтика // Общественная мысль: исследования и публикации. — Вып. IV. — М., 1993. — С. 112 — 135.

11. Эко У. Шесть прогулок в литературных лесах / Пер. с англ. А. Глебовской. — СПб.: Симпозиум, 2003. — 258 с.

Тетяна Чередник,
кандидат філологічних наук,
Чернігів

Міжсеміотичний переклад як засіб поглибленого вивчення художнього твору

Методичні рекомендації щодо використання зразків такого перекладу

Уже давно доброю традицією стало використання на уроках словесності зразків інших видів мистецтва. Грунтовні рекомендації до роботи з ілюстраціями на таких уроках подає О. Ісаєва [3]. Учителю-зарубіжнику обов'язково прислужиться монографія С. Жили "Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтва у старших класах загальноосвітньої школи" [2], підготовлена за результатами докторського дослідження. Цікаві поради містяться в численних публікаціях фахових часописів.

Серед них оригінальністю вирізняється стаття вчительки Топільненської ЗОШ І — III ступенів Рожищенського р-ну Волинської обл. В. Кузави. Розповідаючи про власний досвід, вона зазначає: "Завдання школи — прищепити своїм випускникам навички грамотного читача, що дало б їм можливість сприймати художній твір як естетичне явище. Тож важливо, щоб кожен із них розумів мову літератури як виду мистецтва, мав уявлення про те, як твір зроблено. Добре зарекомендувала себе така форма роботи, як "переклад" літературного твору мовою інших видів мистецтва і навпаки. Саме "переклад", конкретна робота. Використання живописних полотен, прослуховування музичних шедеврів як ілюстрацій до літературних творів — цього недостатньо. Треба створити такі умови, щоб учні самі занурились у процес творчості" [4]. Такий підхід до викладання літератури відкриває нові перспективи в роботі вчителя зарубіжної літератури. Однак, аби учні навчилися "перекладати" твори літератури мовою інших видів мистецтва, необхідно навчати їх творчому опрацюванню кращих зразків міжсеміотичного перекладу.

Отже, мета нашої статті — науково обґрунтувати необхідність такої роботи, запропонувати методичні рекомендації, які допомогли б учителям в її організації.

Слід відзначити, що В. Кузава, пишучи про такі види робіт, як ілюстрування художнього тексту, складання сценарію тощо, доречно використовує термін *переклад*. Адже в сучасному перекладознавстві поняття *переклад* розглядається в широкому й вузькому значеннях. Сутність широкого значення виразноє класифікація Р. Якобсона, у подальшому підтримана багатьма вченими. Відомий мовознавець розрізняв три типи перекладу:

1. Внутрішньомовний переклад — тлумачення словесних знаків за допомогою інших словесних знаків тієї ж мови (наприклад, переклад з давньогрецької на новогрецьку або адаптація твору для дітей).

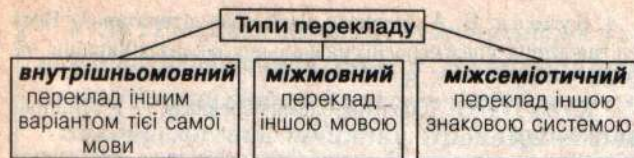
2. Міжмовний, або власне переклад — тлумачення словесних знаків іншої мови.

3. Міжсеміотичний переклад — тлумачення знаків однієї системи за допомогою знаків іншої системи (наприклад, літератури — засобами музики, живопису, кіно, театру, хореографії) [13] (мал. 1. 1).

Поняття *переклад* розглядається і в двох інших значеннях:

1. Творчий процес (інколи передається синонімами *перекладання*, *трансляція*), який передбачає перетворення тексту оригіналу на текст друготвору.

2. Результат процесу, явище (синоніми друготвір, транслят).



Мал. 1.1. Класифікація типів перекладу
(за Р. Якобсоном).

Опрацювання зразків міжсеміотичного перекладу сприяє формуванню уявлення учнів про перекладний художній твір, оскільки, як і міжмовний, цей тип перекладу пов'язаний з інтерпретаційною діяльністю. У процесі такої роботи доцільно спиратись на такі положення:

✓ "необхідність і актуальність вивчення міжвидової взаємопов'язаності та взаємодії літератури в системі мистецтва як галузі порівняльного літературознавства" (Д. Наливайко) [8, с. 3];

✓ ідентичність процесів перекладання художнього твору мовою однієї та різних знакових систем (М. Якобсон [13], М. Рильський [11], О. Кундзіч [5], Г. Гачечиладзе [1], М. Новикова [9], П. Тороп [11]);

✓ вплив комплексного використання різних видів мистецтва на розвиток особистості сучасного старшокласника (Н. Волошина, С. Жила) [2; 9].

З метою підготовки учнів до опрацювання зразків міжсеміотичного перекладу як засобу поглибленого вивчення перекладного твору доцільно пропонувати їм читання та обговорення уривків із праць Г. Е. Лессінга "Лаокоон, або Про межі малярства й поезії" (9 клас), І. Франка "Із секретів поетичної творчості" (10 клас), а також вислову Л. да Вінчі: "Живопис — це німа поезія, а поезія — це сліпий живопис" (11 клас).

Учитель також може повідомити старшокласникам, що в історії перекладу трапляється чимало порівнянь перекладацької діяльності з діяльністю представників інших видів мистецтва. Одні вчені порівнюють перекладача зі скульптором (Г. Гачечиладзе, О. Кундзіч [1; 5]), інші асоціюють майстерність перекладача з акторською грою, сценічним перевтіленням (М. Рильський, І. Левий [11; 6]). Існує думка про те, що найближчим до мистецтва перекладу є живопис (Ю. Найда (США) [14]). Цю інформацію доцільно використати для проведення дискусії на тему: "Який з видів мистецтва найбільше нагадує мистецтво перекладу?" Як засвідчив експеримент, проведений у різних школах України, така дискусія сприяє осмисленню учнями різних аспектів подібності мистецьких творів.

Оскільки процесу будь-якого перекладу завжди притаманні чотири дії: збереження, зміна, вилучення й доповнення елементів тексту, саме цей факт слід вважати основоположним для увиразнення ідеї подібності роботи перекладача та представників різних видів мистецтва. У зв'язку з цим виокремимо *ключові запитання* для використання прийому порівняння літературного твору зі зразками міжсеміотичного перекладу:

- Що збережено в новій версії твору (музичній, образотворчій, театральній, кінематографічній)?
- Що саме змінено, вилучено? Чому?
- Які доповнення привнесено? З якою метою?
- Як би ви схарактеризували інтерпретаційну установку митця?

Провідними видами робіт можуть бути такі:

- ✓ зіставлення трактування образів автором оригіналу, перекладачем і художником (композитором, режисером, актором та ін.);
- ✓ зіставлення топографічного хронотопу літературного твору й екранізації;
- ✓ з'ясування рівня відповідності сценічної постановки, екранізації літературному тексту;
- ✓ визначення інтерпретаційної установки перекладача й митця іншого виду мистецтва;
- ✓ порівняння різних зразків одного виду мистецтва, створених на основі оригіналу та перекладів літературного тексту;
- ✓ порівняння творів різних видів мистецтва, створених під впливом оригіналу та перекладів.

Використовуючи фрагменти ігрових фільмів, важливо пам'ятати, що оптимальною екранізацією "прийнято вважати таку, у якій метою, при відмові від "буквалізму перекладу", є все ж таки створення екранної аналогії твору, що зберігає його зміст, дух та слово" [7, с. 172]. Водночас учителю потрібно володіти інформацією про існуючі варіанти кінематографічного втілення художнього тексту. Розглянемо різні типи екранізацій, визначені П. Торопом на основі їх співвідношення з літературним джерелом [12].

1. Макростилістична екранізація, яка має домінують у тексті або його формальних ознаках. Автори таких фільмів не прагнуть буквальної відповідності літературному тексту, водночас зберігають рамки тексту, його основних персонажів, співвідношення сюжету-фабули, оповідача (навіть тоді, коли він змінюється). Велика увага надається стилізації хронотопу.

Яскравим прикладом такої екранізації є кінематографічна робота "Майстер і Маргарита" (режисер В. Бортко, 2005), у якій з метою стилізації Москви 30-х років використано документальні кадри. До макростилістичних екранізацій можна віднести також фільми "Собор Паризької Богоматері" (режисер Ж. Делануа, Франція, 1956), "Одіссея" (режисер А. Кончаловський, США, 1997).

2. Точна екранізація, в основі якої лежить інформація і зміст. У таких фільмах робиться спроба максимально докладно викласти зміст і навіть, якщо потрібно, коментувати його.

З цією метою часто використовується прийом закадрового оповідача, як це зроблено в екранізації "Війни і миру" (режисер С. Бондарчук, 1966 — 1967). Кіномитці прагнуть до точності в костюмах, меблях, посуді тощо.

3. Мікростилістична екранізація, зорієнтована насамперед на конкретного персонажа. Вона передбачає психологічне заглиблення в його характер і допускає відхилення від сюжету, хронотопу.

Таким, наприклад, є фільм А. Курасави "Трон у крові" (1957), в основі якого лежить "Макбет" В. Шекспіра. Події цієї кіноверсії п'єси перенесено до Японії XVI ст.

4. Цитатна екранізація, домінують якої є мотив. Такі фільми близькі першому типу, але їхній зв'язок з оригіналом слабший.

На мотивному рівні можлива екранізація не лише певного тексту, а кількох творів одного автора, поєднаних лейтмотивом творчості. За мотивами творів М. Гоголя знято фільм "Вечір напередодні Івана Купала" (режисер Ю. Іллєнко, 1969).

5. Тематична екранізація зберігає насамперед тематику літературного твору, що може бути архаїзованою або модернізованою.

Таким є фільм-мюзикл "Вестсайдська історія" (режисер Р. Пайз, музика Л. Бернстайна, США, 1961), у якому модернізовано історію кохання Ромео та Джульєтти. Хоча у фільмі змінено імена героїв, час і місце дії, однак основа шекспірівської п'єси влізається в протиставленні ворогування молодіжних банд і красивого кохання лідера однієї з них та сестри його залятого ворога. Головне у фільмі — музика й чудова хореографія, завдяки чому він отримав 10 "Оскарів" і досі вважається одним з найкращих у світі мюзиклів.

6. Описова екранізація, яка "виходить з конфлікту і прагне як описовий фільм усіма засобами підсилити й узагальнити цей конфлікт. Досягається це за допомогою **асоціативного хронотопу**" [12, с. 187].

За таким принципом здійснено екранізацію роману В. Распутіна "Прощання з Матьорою" (фільм Л. Шепітько "Прощання", 1984), у якому перші кадри асоціюються з есхатологією Апокаліпсису.

7. Експресивна екранізація, домінантою якої є жанр. "Залежно від жанру текст вільно переробляють, осучаснюють або намагаються створити фільм, звернений у вічність. Тому рівень близькості до тексту тут досить різний" [12, с. 187].

Наприклад, "Пігмаліон" Б. Шоу успішно екранізований як мюзикл "Моя чарівна леді" (режисер Дж. Кьюкор, музика Ф. Лоу, США, 1964), а п'єса В. Шекспіра "Гамлет" в екранізованому вигляді (режисер Г. Козинцев, 1964) повністю зберігає експресію трагедії.

8. Вільна екранізація, яка відображає підкреслено індивідуальну версію тексту. Головним у таких фільмах є не стиль автора оригіналу, а стиль перекладача.

До екранізацій такого типу відносять "Мертві душі" (режисер М. Швейцер, 1984). У цьому фільмі серед персонажів з'являється сам автор у роздвоєному образі. На думку П. Торопа, таким прийомом режисер прагнув увиразнити боротьбу в душі М. Гоголя [12, с. 188].

Вивчення типології екранізацій дає підстави стверджувати, що з метою аналізу літературного тексту крізь призму кіномистецтва доцільно звертатись насамперед до макростилістичних і точних екранізацій. Водночас цікавим може бути розгляд фрагментів інших варіантів утілення творів фольклору та літератури засобами кіно. Спрямування такої роботи в русло розкриття специфіки перекладацької справи сприятиме усвідомленню учнями інтерпретаційної сутності художнього перекладу. Це відбуватиметься, якщо процес прийняття перекладацьких рішень школярі асоціюватимуть з режисерським баченням першоджерела, особливостями акторського виконання ролі, роботою оператора тощо.

Таким чином, творчо опрацьовуючи зразки міжсеміотичного перекладу, старшокласники не лише розвиватимуть навички аналізу твору, а й осягатимуть таємниці перекладацького мистецтва.

Література

1. Гачечиладзе Г. Художественный перевод и литературные взаимосвязи. — М.: Сов. писатель, 1980. — 256 с.
2. Жила С. Теорія і практика вивчення української літератури у взаємозв'язках із різними видами мистецтва у старших класах загальноосвітньої школи. — Чернігів: РВК "Деснянська правда", 2004. — 360 с.
3. Ісаєва О. О. Організація та розвиток читацької діяльності школярів під час вивчення зарубіжної літератури. — К.: Ленвіт, 2001. — 2000. — 184 с.

4. Кузава В. А. Навчати дітей мови літератури // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. — 2004. — № 1. — С. 3.

5. Кундзіч О. Творчі проблеми перекладу. — К.: Дніпро, 1973. — 264 с.

6. Левый И. Искусство перевода. — М.: Прогресс, 1974. — 398 с.

7. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. — Чернівці: Золоті литаври, 2001. — 636 с.

8. Наливайко Д. С. Взаємозв'язки і взаємодії літератури й інших видів мистецтва в аспекті компаративістики // Літературний дискурс: генезис, рецепція, інтерпретація (літературознавчий, культурологічний і методичний аспекти): Зб. мат-лів міжнар. конф. / За ред. Ю.І. Ковбасенка. — К.: УАВЗЛ, 2003. — С. 3 — 25.

9. Наукові основи методики викладання літератури: Навчально-методичний посібник / За ред. Н. Й. Волошиної. — К.: Ленвіт, 2002. — 344 с.

10. Новикова М. Прекрасен наш союз. Література — перекладчик — життя. — К.: Рад. письменник, 1986. — 224 с.

11. Рильський М. Проблеми художнього перекладу // Рильський М. Мистецтво перекладу: Статті. Виступи. Нотатки. — К.: Рад. письменник, 1975. — С. 25 — 93.

12. Тороп П. Тотальний переклад. — Тарту: Изд-во Тартуского ун-а, 1995. — 220 с.

13. Jakobson R. On Linguistic Theory of Translation // On Translation. — Harvard UP (USA), 1959. — P. 232 — 239.

14. Nida E. Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating. — Leiden: E. J. Brill, 1964. — 331 p.

Жанна Клименко,
кандидат педагогічних наук,
Київ

У світі цитат

Одне дуже шановане мною видання упало в мої очі в номінь, коли устами юного початківця в науші на повному "серйозі" (тобто без коментарів) забіло у дзвони з приводу того, що, бачте, вивчення Т. Шевченка у школі через надмір насильства, крові і жорстокості у його творах може негативно (агресивно) вплинути на дитячу психіку. "Кафка, Достоєвський, Шевченко — це літературний екстрим. Яким ти залишишся після цього читання, коли підлутиш текст дуже близько? — відповідь залишаємо випадковості" — стверджує юними устами дослідниця...

У чому я цілком погоджуюся з бунтаркою проти шкільного вивчення творчості Шевченка — то це з вульгаризаторським, совково-ідеологічним, пафосним її трактуванням.

І не тільки у школі.

Що звульгаризовано — то правда.

Що отим несмачним, десятиріччями втовкмачуванням штампом "письменник-демократ, революціонер чи богоборець" відбито бажання відкрити всі, повторюю, всі брани текстів наших класиків — то також правда. Але правда і те, що практика не знає випадків, щоб Раскольников Достоєвського так руйнівно вплинув на несформовану душу школярів-старшокласників, що він узяв у руки сокиру до кривдника своєї родини. Іде ані одна школярка не скочила під колеса потягу лише під враженням "Анни Кареніної", жоден національно стурбований громадянин не "заходивсь вже будить" Україну, мотивуючи це виключно порадою генія. Так що, думаю, питання про пошадку дитячої психіки "ненавантаженням її літературним екстримом" типу Шевченка і К., відпадає само собою.

Марія Матіос

(Літературна Україна. — 2006. — 16 лютого)